

CZU 341.322.5

CRIMINALITATEA DE RĂZBOI – ASPECTE CONCEPTUALE

WAR CRIME – CONCEPTUAL ASPECTS

Radion COJOCARU,

doctor în drept, profesor universitar,
director al Școlii doctorale „Științe penale și drept public”,
Academia „Ștefan cel Mare” a MAI
ORCID: 0000-0002-3809-7392

Igor SOROCEANU,

doctorand, Școala doctorală „Științe penale și drept public”,
Academia „Ștefan cel Mare” a MAI
ORCID: 0000-0002-8719-0454

REZUMAT

Obiectul de cercetare al prezentului studiu îl constituie abordarea conceptului „criminalității de război” din perspectiva criminologiei sectoriale, care se preocupă de abordarea diferitelor forme de criminalitate. Motivarea autorilor în acest parcurs a fost determinată de cumplitul război din Ucraina, care a repus în temă necesitatea studierii infracționalității de război. Fiind pe deplin conștienți că studiul criminologic al acestui tip de criminalitate este o activitate de pionierat, deosebit de complexă și în același timp sensibilă, autorii au fundamentat accețiunea lato-sensu și stricto-sensu a „criminalității de război”, precum și particularitățile aferente acestor două concepte. Abordarea reprezintă un punct de start deosebit de important pentru cercetarea criminologică a crimelor de război, fiind susceptibilă de a asigura importanta funcție explicativă exercitată de știința criminologică în cunoașterea diferitor tipuri de criminalitate.

Cuvinte-cheie: criminologie, crimă, război, crimă de război, criminalitate de război.

SUMMARY

The research object of the present study is the approach to the concept of „war crime” from the perspective of sectorial criminology which deals with the approach of different forms of crime. The motivation of the authors in this process was determined by the terrible war in Ukraine, which brought back to the topic the need to study war criminality. Being fully aware that the criminological study of this type of crime is a particularly complex and at the same time sensitive pioneering activity, the authors substantiated the lato-sensu and stricto-sensu understanding of „war crime”, as well as the particularities related to these two concepts. The approach represents a particularly important starting point for the criminological research of war crimes, being likely to ensure the important explanatory function exercised by criminological science in the knowledge of different types of crime.

Keywords: criminology, crime, war, war crime, war crime.

Introducere. Războiului din Ucraina reprezintă o amenințare reală pentru securitatea și stabilitatea statelor din spațiul Uniunii Europene. Acest pericol este unul iminent, mai ales pentru Republica Moldova. În afară de multiplele consecințe nefaste – degradarea relațiilor diplomatice dintre marile puteri, criza energie-

tică, recesiunea economică, inflația etc. – războiul a readus în atenția comunității internaționale problema prevenirii și combaterii crimelor de război. Multiplele infracțiuni și atrocități care se săvârșesc pe teritoriul Ucrainei au dat peste cap ideea de securitate și protecție juridică oferită de dreptul penal internațional.

În ciuda existenței multiplelor mecanisme juridice internaționale, aplicarea lor în privința persoanelor care se fac vinovate de săvârșirea crimelor de război, mai ales a celor săvârșite în războiul din Ucraina, pare a fi deosebit de dificilă și ridică numeroase probleme la nivel global. În mare parte, ineficiența acestor mijloace este determinată de faptul că marile puteri, printre care și Federația Rusă, nu au ratificat Statutul de la Roma din 17 iulie 1998, în baza căruia funcționează Tribunalul militar pentru crimele de război de la Haga.

Suntem pe deplin conștienți că multiple problemele de drept penal substanțial și de drept penal procesual, legate de prevenirea și combaterea crimelor de război, se pretează la discuții serioase, întrucât nici până în prezent nu și-au găsit o rezolvare eficientă în practica internațională. Pornind, însă, de la experiența, care încă mai urmează a fi trăită în contextul războiului de agresiune din Ucraina, considerăm că într-un viitor apropiat sau mai îndepărtat aceste probleme își vor găsi o rezolvare elocventă prin implicarea celor mai valoroși specialiști de pe mapamond. De fapt, comunitatea internațională s-a mai confruntat și anterior cu asemenea probleme spinoase după Primul și cel de al Doilea Război Mondial, atunci când s-a pus temelia a ceea ce numim astăzi „*Jurisdicție penală internațională*”. Printre somitățile care pe timpuri a pus fundamentat consolidarea dreptului internațional penal a fost distinsul profesor Vespasian Pella, care în decembrie 1934 a propus „... crearea unei Curți Penale Internaționale, redactând și primul text pentru crearea acesteia, în aprilie 1935” [7]. În viziunea distinsului diplomat și jurist român, „... apropierea dintre popoare sub semnul justiției, eterne și universale, permite apropierea dintre popoare într-un spirit superior de pace...” [7].

Opinii și discuții. Prevenirea crimelor de război nu este condiționată doar de adoptarea și punerea în aplicare a modelelor sancționatorii cu caracter penal. O importanță majoră, pe alocuri chiar covârșitoare, o are studierea crimelor din perspectiva științei criminologice, al cărei obiectiv final rezidă în fundamentarea științifică a măsurilor preventive. Prin urmare, obiectivul prioritar al prezentului studiu îl con-

stituie *cercetarea criminologică a infracțiunilor de război*. Raționamentului unei asemenea alegerii predilecte este indisolubil legat de funcția explicativă, care stă la baza cunoașterii criminologice a criminalității. Explicarea științifică a fenomenului pune în valoare o altă funcție importantă a criminologiei, și anume funcția preventivă. Aceasta din urmă, la rândul ei, este susceptibilă de a furniza politici preventive eficiente, inclusiv politici de factură penală, bazate pe cunoașterea criminologică a fenomenului.

În baza celor consemnate putem invoca cel puțin două premise argumentate de către distinsul profesor N. Giurgiu, din care rezultă cu prisosință importanța studiilor criminologice. În primul rând, scopul imediat al criminologiei constă în „... explicarea naturii, esenței, cauzelor care determină și condițiilor care favorizează fenomenul infracțional...”, iar principalele concepte operaționale de ordin explicativ utilizate în criminologie sunt cauza, condiția, efectul, factorul, motivul și indicele. Pentru clarificarea conceptelor operaționale utilizate pentru explicarea fenomenului infracțional, adăugăm că, în timp ce factorul criminogen este orice element obiectiv care intervine în producerea infracțiunii, indicele este un simptom care permite un diagnostic criminologic pus societății sau grupului studiat” [6, p.49]. În cel de al doilea rând, funcția preventivă a criminologiei, la bază căreia stă funcția explicativă, presupune „...sintetizarea rezultatelor privind etiologia criminalității, în înlănțuirea lor logică și transpunerea acestora într-un sistem coerent de măsuri de prevenire și combatere a fenomenului infracțional, iar conceptele operaționale pe care criminologia le utilizează în domeniul preventiv sunt: reacția socială, controlul social, modelul clasic de prevenire (prevenirea generală, prevenirea specială), modelul social de prevenire (prevenirea primară, secundară, terțiară), modelul situațional de prevenire, răspuns social, tratament, resocializarea, reintegrarea socială” [6, p.51].

Este regretabil că pe plan național studiile criminologice ale diferitor tipuri de criminalitate nu sunt valorificate în deplină măsură în activitatea de prevenire a criminalității, iar pe alocuri nu sunt luate în serios. O asemenea neglijență crasă face ca măsurile preventive

elaborate de autorități să fie lipsite de conținut științific și neajustate la realitățile zilei.

Revenind la subiectul nostru de referință, constatăm că în doctrina de specialitate din Republică Moldova nu există studii care ar fi dedicate în exclusivitate abordării criminologice a crimelor de război. Acest lucru se poate datora fie neglijenței cercetătorilor, fie lipsei de interes, subiectul neaflându-se în vizorul predilect al criminologului național.

După cum este și firesc, punctul de start în abordarea unui tip anume de criminalitate îl constituie definirea conceptului respectivului tip de criminalitate. Este o premisă absolut firească și necesară, întrucât pentru a înțelege cauzele unui anume tip de criminalitate urmează a fi identificate crimele care formează acel tip, particularizându-se astfel obiectul cercetării criminologice. După cum crimele, reieșind din natura lor socială și fizionomia juridică ce le este inerentă, sunt diferite, tot așa și cauzele care le determină comportă un caracter diferit. Mai mult decât atât, și „tipajele” personalităților infractorilor care săvârșesc crime sunt diferite, întrucât factorii endogeni sau exogeni care influențează formarea acestor personalități comportă un caracter diferit, de la caz la caz. După cum se afirmă, pe drept cuvânt, în doctrina de specialitate „Distingem o criminalitate în sens general de o criminalitate ori mai multe criminalități în sens concret, între acestea din urmă putându-se stabili raporturi de excludere sau subordonare” [5, p.97].

Cu referință la criminalitatea de război, considerăm că din punct de vedere conceptual acest tip de criminalitate poate fi abordat în sens larg (*lato-sensu*) și într-un sens mai restrâns (*stricto-sensu*).

În sens larg, *criminalitatea de război poate fi definită ca fiind totalitatea crimelor săvârșite pe timpul derulării unui război într-un anumit spațiu geografic, indiferent de natura juridică și natura socială a acestor crime*. Într-o asemenea accepțiune, orice crimă comisă pe timp de război intră în noțiunea de criminalitate a războiului. Liantul unificator al criminalității de război privită în sens larg îl constituie timpul de comitere al infracțiunilor, adică timpul de „război”.

Este bine știut că, în general, războiul este

un factor politic declanșator al diferitor infracțiuni. Pe timp de război indivizii se polarizează, legalitatea și ordinea publică este ignorată complet, fapt ce duce la instaurarea haosului și anarhiei sociale. Se ajunge la escaladarea agresivității și violenței, factor ce antrenează după sine răspândirea criminalității violente. Intră în rol criminalitatea profesională, întrucât în condiții de război infractorii de profesie au un câmp enorm și ideal de acțiune. Spre exemplu, odată cu emigrarea ucrainenilor de la începutul războiului, ONG-urile și mass-media au tras un semnal de alarmă cu privire la cazurile de răspândire a traficului de persoane. Au fost depistate presupuse victime, iar investigațiile sunt în curs de desfășurare [4].

Actualul război din Ucraina a provocat o creștere esențială a criminalității și în Federația Rusă. De pildă, potrivit Ministerului de Interne, infracțiunile din perioada ianuarie-mai 2022 au provocat pierderi de 420 de miliarde de ruble (6,8 miliarde de dolari), comparativ cu cifrele din 2021 pentru aceeași perioadă, se atestă o creștere de 114% [9]. Cu siguranță, unele efecte vor fi resimțite și după terminarea războiului, iar drept mărturie poate servi „sindromul afgan”. Războiul din Afganistan care s-a desfășurat în anii 1979-1989 a provocat o creștere vertiginoasă a criminalității chiar după epuizarea acestuia, atunci când mii de participanți la acțiunile militare au ajuns să fie condamnați la pedepse privative de libertate. Aproximativ 75% dintre familiile veteranilor s-au destrămat, iar 60% au căzut în abuz de alcool sau droguri [9]. Pe baza acestor date, chiar și canalele Telegram, loiale Kremlinului, prezic o revenire a „sindromului afgan” de criminalitate ridicată și costuri sociale [9].

Este de menționat că accepțiunea largă a „criminalității de război”, bazată prioritar pe *timpul de comitere a crimelor*, include în sine un spectru larg de crime, care de cele mai multe ori au o natură juridică și socială diferită. Aceste crime sunt caracterizate prin coordonate cauzale diferite, fapt ce face dificilă, chiar am spune uneori imposibilă, abordarea lor criminologică, mai ales cauzală și preventivă în cadrul unui tip de criminalitate. Spre exemplu, e greu de a analiza din punct de vedere criminologic sustragerele, eventual crimele economice comise pe

timp de război, de rând cu agresiunile sexuale și actele de violență săvârșite în aceeași perioadă. Plecând de la natura factorilor exogeni și endogeni, inclusiv a celor motivaționali, aceste categorii de crime urmează a fi examinate fie în cadrul criminalității patrimoniale sau a criminalității economice, fie în cadrul criminalității violente. Bineînțeles, în cadrul unei asemenea abordări se va lua în considerație factorul criminogen comun cu caracter politic, care este determinat de situația de război.

În sens restrâns, *criminalitatea de război poate fi definită ca fiind totalitatea crimeilor de război, săvârșite într-o țară, regiune sau alt spațiu geografic în timpul sau în legătură cu desfășurarea unui război, a unui conflict armat internațional sau național, și care constau în încălcarea normelor de drept penal internațional de ducere a războiului.*

Se poate lesne observa că sensul strict al criminalității de război include doar crimele de război cu caracter internațional propriu-zise, așa cum sunt definite de convențiile/actele internaționale.

Vom opta în favoarea accepțiunii restrânse a conceptului „criminalității de război”. În viziunea noastră, această accepțiune se încadrează în tiparul criminologiei sectoriale, întrucât redă esența și particularitățile unui tip distinct de criminalitate denumită de către noi „criminalitate de război”. Cunoașterea esenței juridice și sociale a crimelor internaționale, mai cu seamă a celor de război, permite cercetarea teoretico-aplicativă a fenomenului în direcția determinării factorilor generatori, legităților de manifestare, coordonatelor biopsihosociale ale criminalilor de război etc., ajungându-se, în ultimă instanță, la elaborarea concentrică a politicilor și a măsurilor preventive.

Din noțiunea *stricto-sensu* a criminalității de război reiese că trăsătura fundamentală afeventă acestui tip de criminalitate nu este văzută doar în „timp de război” în care este săvârșit răul social, ci, mai cu seamă, în natura juridico-socială a infracțiunilor din care se compune.

Prin urmare, accepțiunea restrânsă a „criminalității de război” se identifică cu o formă distinctă a fenomenului criminalității, identificată prin genul infracțiunilor care o formează.

Aceste infracțiuni au un caracter **internațional**, fiind săvârșite în timpul războiului sau în legătură cu războiul și în majoritatea cazurilor presupun încălcarea normelor de drept internațional. Astfel, una dintre principalele particularități ale infracțiunilor care formează „criminalitatea de război” este caracterul internațional al acestor infracțiuni. Prin urmare, cel mai important criteriu identificator al acestor crime îl constituie convențiile și tratatele internaționale în care sunt prevăzute, cum ar fi: Statutul din 17 iulie 1998 de la Roma al Curții Penale Internaționale; Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid de la New York din 9 decembrie 1948; Convenția internațională cu privire la lupta contra recrutării, utilizării, finanțării și instruirii mercenarilor, adoptată la New York pe 4 decembrie 1989; Convenția referitoare la protecția persoanelor civile în timp de război/a patra Convenție de la Geneva (Geneva, 12 august 1949); Protocolul adițional nr. 1 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale (Geneva, 10 iunie 1977); Protocolul adițional nr. 2 la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate fără caracter internațional (Geneva, 10 iunie 1977) etc.

În doctrina de specialitate, pe bună dreptate, se susține că „...aceste infracțiuni sunt internaționale prin natura lor intimă, intrinsecă, incriminarea și reprimarea lor fiind consecința directă a normelor juridice internaționale” [8, p.81].

Statutul din 17 iulie 1998 de la Roma al Curții Penale Internaționale reprezintă cel mai „viu instrument” internațional în care sunt prevăzute infracțiunile internaționale de război, susceptibile de a fi săvârșite pe timp de război. Caracterul „viu” al acestui act juridic de talie internațională din materia dreptului penal internațional este determinat de instituirea Curții Penale Internaționale în calitate de instituție permanentă, care poate să își exercite competența față de persoane ce au săvârșit crime prevăzute de Statut. Prin urmare, Statutul de la Roma nu are doar un caracter declarativ, ci și unul aplicativ, deținând un mecanism juridic propriu ce permite aplicarea prevederilor Statutului de către Curtea Penală Internațională.

În baza art. 5 din Statut, cu titlul *Crime ce intră în competența Curții*: „Competența Curții este limitată la crimele cele mai grave care privesc ansamblul comunității internaționale. În baza prezentului statut Curtea are competența în ceea ce privește următoarele crime: a) crima de genocid; b) crimele împotriva umanității; c) crimele de război; d) crima de agresiune” [1].

Putem constata că Statutul din 17 iulie 1998 de la Roma nu se limitează doar la incriminarea infracțiunilor vizate, ci face și o clasificare a acestora. În cadrul acestei clasificări o categorie aparte o formează „crimele de război” prevăzute în art. 8 din Statut. Astfel, potrivit art. 8 alin. (1), „Curtea are competența în ceea ce privește crimele de război, îndeosebi când aceste crime se înscriu într-un plan sau o politică ori când ele fac parte dintr-o serie de crime analoage comise pe scara largă” [1].

În doctrină se susține că există o distincție esențială între „infracțiunile contra umanității” și „infracțiunile de război”, primele trebuind a fi comise în cadrul unui atac generalizat sau sistematic, iar infracțiunile de război sunt săvârșite în context sau în legătură cu „conflictul armat”, fiind înscrise într-un plan sau politică. Dezvoltând ideea, A. Dumitrașcu susține că infracțiunile de război pot fi săvârșite numai pe timp de război, împotriva oricărei persoane, combatant sau nu, în timp ce infracțiunile împotriva umanității pot fi săvârșite atât pe timp de pace, cât și pe timp de război numai împotriva populației civile [3, p.52].

Într-o altă accepțiune se susține că „Reieșind din prevederile dreptului internațional (art.8 al Statutului de la Roma), toate infracțiunile ce sunt desemnate ca fiind crime de război au la bază anumite criterii comune: (1) ele atentează la ordinea de ducere a conflictelor armate de natură internațională sau non-internațională (internă), stabilită în conformitate cu normele dreptului internațional umanitar; (2) lista crimelor de război este prevăzută în acte normative ale dreptului internațional penal; (3) infracțiuni ordinare (de drept penal comun) comise în cadrul unui conflict armat, și prevăzute în mod expres în actele internaționale se apreciază cu prioritate ca fiind crime de război doar în cazurile în care răspunderea

penală pentru săvârșirea acestor categorii de infracțiuni este prevăzută în actele normative internaționale și în afara legăturii cu conflict armat, cu titlu de exemplu: tortura, exploatarea sexuală, luarea de ostatici, sclavia, condițiile similare acestora etc.; (4) crimele de război cad sub jurisdicția atât a instanțelor judecătorești internaționale, cât și a celor naționale (cea din urmă având prioritate) [2, p.46].

În temeiul art. 8 alin. (2) din Statut, crimele de război sunt clasificate după cum urmează:

1. *infracțiunile grave la convențiile de la Geneva din 12 august 1949, și anume oricare dintre faptele menționate mai jos, dacă ele se referă la persoane sau bunuri protejate de dispozițiile convențiilor de la Geneva*. Din categoria acestora fac parte: (i) omuciderea intenționată; (ii) tortura și tratamentele inumane, inclusiv experiențele biologice; (iii) fapta de a cauza cu intenție suferințe mari sau de a vătăma grav integritatea fizică ori sănătatea; (iv) distrugerea și însușirea de bunuri, nejustificate de necesități militare și executate pe scara largă într-un mod ilicit și arbitrar, etc. [1].

2. *infracțiuni care constau în alte violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate internaționale în cadrul stabilit al dreptului internațional, și anume una dintre faptele ce urmează*: (i) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile în general sau împotriva civililor care nu participă direct la ostilități; (ii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva bunurilor cu caracter civil, adică a celor care nu sunt obiective militare; (iii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva personalului, instalațiilor, materialului, unităților sau vehiculelor folosite în cadrul unei misiuni de ajutor umanitar sau de menținere a păcii conform Cartei Națiunilor Unite, cu condiția ca acestea să aibă dreptul la protecție pe care dreptul internațional al conflictelor armate îl garantează civililor și bunurilor cu caracter civil; (iv) fapta de a lansa intenționat un atac știind că el va cauza în mod incidental pierderi de vieți omenești în rândul populației civile, răniri ale persoanelor civile, pagube bunurilor cu caracter civil sau daune extinse, de durată și grave, mediului înconjurător, care ar fi vădit excesive în raport cu ansamblul avantajului mi-

litar concret și direct așteptat, etc. [1];

3. *infracțiuni săvârșite în caz de conflict armat care nu prezintă un caracter internațional, însă care constituie violările grave ale art.3, comun celor 4 Convenții de la Geneva din 12 august 1949, și anume oricare dintre faptele menționate mai jos, comise împotriva persoanelor care nu participă direct la ostilități, inclusiv membrii forțelor armate care au depus armele și persoanele care au fost scoase în afara luptei din cauza bolii, rănirii, detenției sau din orice alta cauză: (i) atentatele la viața și la integritatea corporală, mai ales omorul sub toate formele sale, mutilările, tratamentele cu cruzime și tortura; (ii) atingerile aduse demnității persoanei, mai ales tratamentele umilitoare și degradante; (iii) luările de ostatici, etc.*

4. *infracțiuni care constau în violări grave ale legilor și cutumelor aplicabile conflictelor armate care nu prezintă un caracter internațional, în cadrul stabilit de dreptul internațional, și anume oricare dintre următoarele fapte: (i) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva populației civile în general sau împotriva persoanelor civile care nu participă direct la ostilități; (ii) fapta de a lansa intenționat atacuri împotriva clădirilor, materialelor, unităților și mijloacelor de transport sanitar*

și a personalului care utilizează, conform dreptului internațional, însemnele distinctive prevăzute de convențiile de la Geneva, etc. [1].

Concluzii. În lumina abordărilor făcute în prezentul studiu concluzionăm că „*criminalitatea de război*”, așa cum a fost definită în prezentul studiu, înserează în sine mai multe trăsături definitorii, care o particularizează ca formă distinctă a criminalității susceptibilă de-a forma obiectul de studiu al criminologiei sectoriale. Corecta fundamentare a conceptului criminalității de război deschide posibilitatea rezolvării unor probleme criminologice specifice: tendințele și legitățile comune ale crimelor de război, factorii criminogeni exogeni și endogeni, coordonatele biopsihosociale ale personalității infractorilor, probleme referitoare la victimă și victimizare etc. Buna rezolvare a acestor probleme din perspectiva științei criminologice constituie o precondiție obligatorie pentru fundamentarea și aplicarea unor măsuri preventive eficiente a criminalității de război. Fiind pe deplin conștienți că la baza analizei conceptului „criminalității de război” pot sta și alte puncte de vedere, așteptăm sugestiile, criticile și opiniile cititorilor, de care, cu siguranță, se va ține cont în studiile de perspectivă ale fenomenului.

Referințe bibliografice:

1. Statutul din 17 iulie 1998 de la Roma al Curții Penale Internaționale. <https://www.legal-tools.org/doc/759f54/pdf>, accesat la 23.02.2023
2. Buza, N. Conceptul infracțiunilor de război în legea penală a Republicii Moldova. În: Revista Națională de Drept, nr.4/2014, p.46
3. Buza, Nicolae. Infracțiuni de război împotriva persoanei. Teza de doctor în drept. Chișinău, 2014, p.52, numărul total de pagini: 200, CZU 343.6:341.3
4. Galan, D.-C., Cucu, V. Războiul din Ucraina și creșterea riscurilor de trafic de persoane. În: Juridice Moldova, Drept penal și contravențional. <https://juridicemoldova.md/15040/razboiul-din-ucraina-si-cresterea-riscurilor-de-trafic-de-persoane.html>, accesat la 24.02.2023
5. Giurgiu, N. Elemente de criminologie. Iași: Editura Fundației „Chemarea”, 1992, p.97
6. Nistoreanu, Gh., Păun, C. Criminologie. București: Editura Didactică și Pedagogică, p.49
7. Pella Vespasian, un român în galeria diplomației mondiale și a dreptului internațional. <https://www.rador.ro/2023/01/04/vespasian-pella-un-roman-in-galeria-diplomatiei-mondiale-si-a-dreptului-international/>, accesat la 12.03.2023
7. Pivniceru, M.-M. Răspunderea penală în dreptul internațional. București: Editura „Polirom”, 1999, p.81
8. Războiul lui Putin crește criminalitatea în Rusia. Ce este „sindromul afgan”. <https://timpul.md/articol/razboiul-lui-putin-crestere-criminalitatea-in-rusia-ce-este-sindromul-afgan.html>, accesat la 25.02.2023.